

Jaargang 6 - nummer 4 - oktober 2018

koppel

Gezamenlijke uitgave KNNV en IVN
in Noord West Overijssel

ivn natuur
educatie

KNNV
vereniging
voor veldbiologie

Barnsteenslak - fotograaf Jeanette Essink

AGENDA KNNV en IVN

Periodieke bijeenkomsten

De vogelgroep IVN houdt in de maanden september t/m april haar avonden op elke tweede dinsdag van de maand in 't Hoogthij, Oldemarktseweg 117, Steenwijkerwold. In mei en juni wordt er een excursie voor de groep georganiseerd.

De vlinder- en libellenwerkgroep houdt in de maanden oktober tot en met mei haar avonden op elke eerste maandag van de maand in De Klincke, Kerkstraat 16 te Steenwijk.

De plantenwerkgroep houdt in de maanden oktober tot en met april (m.u.v. december) haar avonden op elke eerste woensdag van de maand in De Klincke, Kerkstraat 16 te Steenwijk. In de maanden mei en juni worden inventarisaties uitgevoerd.

De geologie-werkgroep houdt in de maanden oktober tot en met april haar avonden op elke tweede dinsdag van de maand (tenzij anders vermeld) in De Meenthe, Stationsplein 1 te Steenwijk. Jaarlijks wordt een (meerdaagse) werkgroep-excursie gehouden. Op de webpagina van de KNNV afdeling is het actuele programma vermeld.

De gezamenlijke lezingen van KNNV en IVN worden in de maanden oktober tot en met maart (februari in combinatie met de KNNV ledenvergadering) gehouden op de derde maandag van de maand in De Klincke, Kerkstraat 16 te Steenwijk.

Agenda 3e kwartaal 2018

oktober

- 6 Nazomerwandeling op de Blesdijkerheide
- 13 Ledendag IVN-Noordwest Overijssel
- 14 Nazomerwandeling in de Rottige Meenthe
- 15 Lezing door Joop Verburg over de paddenstoelen-flora van Drenthe
- 20 Excursie paddenstoelen naar de Bisschopsberg
- 27 Diersporen zoeken in het Woldlakebos
- 29 Avond paddenstoelen determineren vanaf foto's

november

- 3 Kleurenpracht in park Rams Woerthe
- 10 Ravon-dag, Nijmegen. Zie www.ravon.nl
- 10 Excursie "Wat zit erop de zandwinplas?"

- 19 Lezing door Peter van den Akker over de kraanvogels en de klapksters van de Enbertsdijksvenen
- 24 Sovondag, in Apeldoorn.
Zie www.sovon.nl

december

- 1 Vogelexcursie Gaasterland
- 8 Excursie op zoek naar de Noordse winterjuffer
- 14 Bosuilen luisteren op de Woldberg
- 17 Lezing door Jan van der Knokke over ons nationale park Weerribben-Wieden

januari 2019

- 5 Nieuwjaarsbijeenkomst

Bij de voorplaat

Als voorplaat een bijzondere foto van een barnsteenslak. Barnsteenslakken kunnen dragers zijn van een larvenstadium van de zuigworm *Leucochloridium paradoxum*, een parasiet. Daardoor verandert ook het uiterlijk van de slak. Meer informatie over de gevolgen van deze parasitaire vorm van samenleven is te vinden in het artikel van Rolf Kranenburg.

De foto is van Jeanette Essink

COLOFON

“Koppel”, jaargang 6, nummer 4, vierde kwartaal 2018.

Natuurtijdschrift “Koppel” is een gezamenlijke uitgave van de KNNV en het IVN.

Redactie: Greet Sanderse, Rolf Kranenburg, Emile de Leeuw

Vormgever: Dirk Koopmans

Drukwerk: drukkerij Bijzonderdruk te Steenwijk

Belangrijke informatie voor het aanleveren van kopij:

- graag op A4 formaat, via de mail en als platte tekst (zonder opmaak).

- geen pdf bestand, foto's in een apart bestand en met een formaat van minimaal 1.5 MB

Het volgende nummer verschijnt per 1 januari 2019.

Kopij hiervoor graag vóór **1 december 2018**.

Redactieadres: E-mail redactiekoppel@gmail.com

Agenda KNNV en IVN	2	• Wespennest.....	14
Bij de voorplaat.....	3	• Groot avondrood.....	18
Colofon	3	• De pluimvoetbij	19
Van de redactie	4	Excursies en lezingen KNNV en IVN	
Van de voorzitters	5	4e kwartaal	21
Oproepen en mededelingen	6	Verslag zoektocht 23 juni naar	
De barnsteenslak	7	Insecten enz.	27
De Atalanta	8	Bij de achterplaat.....	28
In de Weerribben en in de Rottige Meente		Uit het IVN-bestuur	29
vliegt een wereldwonder.....	9	Besturen KNNV en IVN	30
Waarnemingen		Werkgroepen KNNV en IVN	31
• De koereiger	13		

Van de redactie

Helaas, helaas, het is weer voorbij die mooie zomer. Het moge heel lang droog en heel heet zijn geweest, wat voor allerlei problemen zorgde, maar heerlijk was het ook.

Als afscheid van de zomer twee artikelen over vlinders: de atalanta, een trekvlinder die heen en weer vliegt van Nederland naar het Middellandse Zeegebied en de grote vuurvlinder, waarvan de allergrootste alleen in Nederland leeft en nog wel uitsluitend in de Weerribben en de Rottige Meente. Het eerste artikel is van Willem-Jan Hoeffnagel, het tweede van Philip Friskorn.

In dit nummer maar liefst 4 waarnemingen, waarvan één in de regio en drie in eigen tuin. Theo van de Graaf zorgde voor een pakkend verslag van de zoektocht naar insecten, spinnen en andere kriebelbeestjes die 23 juni op de Blesdijkerheide werd gemaakt.

Zoals in het vorige nummer al vermeld is de plaatsing van kleurenfoto's momenteel beperkt tot de voor- en achterpagina en de middenpagina's. Dat is jammer omdat vele foto's in zwart-wit minder tot hun recht komen. De redactie heeft inmiddels onderzocht wat de kosten zijn als alle foto's in kleur worden afgedrukt. De prijs per Koppel wordt helaas dan dermate hoog dat dit niet anders dan tot een verhoging van de kosten van het lidmaatschap kan leiden. Een dergelijk besluit kan slechts met goedkeuring van de Algemene Ledenvergadering van onze verenigingen worden genomen. Vooralnog moet worden volstaan met de digitale versie van Koppel op de website, waarop de foto's wel in kleur worden weergegeven.

De redactie experimenteert verder op digitaal gebied en onderzoekt op dit moment in hoeverre bepaalde links, die in een artikel worden opgenomen, interactief te maken zijn. Hierover later meer.

Waarschijnlijk is door meer mensen dan Ton Bode gezien dat in het artikel "Resultaten Weidevogelbescherming Noordwesthoek 2017" 2x dezelfde tabel is opgenomen. Bovendien zijn de jonge vogels op de bijgevoegde

foto geen jonge scholeksters maar jonge kokmeeuwen.

Het is de redactie onduidelijk hoe dit kon gebeuren. Een probleem om een gecorrigeerde versie in Koppel op te nemen is echter dat het artikel wordt aangeleverd in een pdf-file en dat de redactie daarin niet kan werken omdat ze niet over het programma Adobe beschikt. De juiste versie zal daarom op de website worden geplaatst.

Nog een correctie: de foto bij de waarneming Boomkikker in het vorige nummer is niet van Ton Bode maar van Melanie Kuypers.

Tenslotte ziet u op bijgevoegde foto de redactie in de Kuinder- of beter Kuinderpunter. In deze originele, inmiddels gerestaureerde punter, die gebouwd is in 1912 en wordt onderhouden door de Stichting Kuinre in Promotie (SKIP), konden het afgelopen kwartaal, verschillende tochten met een schipper door de Weerribben worden gemaakt, onder bege-

leiding van een IVN-gids, zoals aangekondigd in het excursie-overzicht in de vorige Koppel. We maakten de tocht op zaterdag 28 juli. Onze IVN-gids was Henk Mulder, die ons o.a wist te vertellen dat riet kan meedraaien met de wind en dat de zaden van de gele lis kunnen

drijven, zodat de plant zich overal langs het water kan settelen.

Het was een bijzondere tocht, te meer omdat we belandden in een enorm onweer en keiharde regen, de eerste harde regenbui in deze droge zomer.

Van de voorzitters

De zomer in de Kop

We hebben het allemaal meegemaakt, de grote droogte en de hoge temperaturen in ons land, die extreem lang aan hielden. Bespiegelingen over records laten we hier achterwege, maar het was na het vergelijkbare jaar 1976 wel een bijzondere ervaring. Planten en dieren hadden het er moeilijk mee. Het water verdampte waar je bij stond en in vijvers zonder directe verbinding met open water konden de vissen het niet allemaal bolwerken. Ook door het ontstaan van blauwalg bleek het zuurstoftekort hier en daar aardig op te lopen. De vraag die we ons stellen is dan of er in die geïsoleerde vijvers wel vis thuishoort. Omdat de extreme zomers in de toekomst vaker worden verwacht kan er veel veranderen. Zo hoorden we een berichtje dat er misschien wel 400 plantensoorten, die hun zuidelijke verspreidings-grens in ons land hebben, kunnen verdwijnen en dat er wel 1000 andere soorten voor in de plaats kunnen komen, die hun noordelijke verspreidings-grens nu nog ten zuiden van ons land hebben. De flora's zullen moeten worden herschreven in dat geval. Een andere mogelijkheid om de gevolgen van hitte tegen te gaan, is het verwijderen van de stenen tuinen om daar groene tuinen voor in de plaats te krijgen. De operatie Steenbreek die al enkele jaren loopt, is een initiatief van onder andere de landelijke KNNV en het IVN. Waterschappen en gemeenten en recent ook de provincie Overijssel ondersteunen de gedachten achter dit idee en gaan soms ook tot daden over. Het belang van het waterschap is om te voorkomen dat een onnodige hoeveelheid water bij stortbuien rechtstreeks in het riool verdwijnt, maar dat

die opgenomen wordt door de bodem.

Los gezien van de hitte en de gevolgen, op 12 augustus misten we de regen van vallende sterren, ruimtepuin dat door de dampkring komt, door een dik wolkendek. Een ander natuurverschijnsel trok wel de aandacht van velen. Genoot u ook zo van de bloedmaan enkele dagen daarvoor? De wolkenloze hemel boven de Beulaker, waar het door het ontbreken van strijklicht echt donker was, liet die bloedmaan in al zijn glorie zien. In de bebouwde kom was het beeld minder sterk, maar werd ook een goede indruk van deze maansverduistering gekregen.

We wensen onze leden weer veel (lees-)plezier met deze Koppel en tijdens de excursies en bij de lezingen die het komende kwartaal weer worden gehouden. Op 5 januari 2019 hopen we u te ontvangen bij onze nieuwjaarsreceptie, die dit keer in Kalenberg zal worden gehouden. Noteer de datum vast in uw agenda!

Rian Hoogma en Ton Bode

Oproepen en Mededelingen

IVN-natuurguidsenopleiding

Wil jij jouw passie voor de natuur graag delen met anderen?

Dan is een opleiding tot IVN-natuurgids iets voor jou! Als IVN-natuurgids betrek je andere mensen bij de natuur in de eigen woonomgeving en maak je de samenhang tussen plant, dier, mens en milieu zichtbaar. Je gebruikt "hart, hoofd en handen", oftewel je geniet van de natuur, komt er meer over te weten en steekt je handen ervoor uit de mouwen!

Tijdens de IVN-natuurguidsenopleiding leer je meer over je eigen houding ten opzichte van de natuur en oefen je vaardigheden en werkvormen om deelnemers te stimuleren zelf de natuur te beleven, onderzoeken en beschermen. Vanzelfsprekend vergroot je gaandeweg ook je kennis over de natuur.

Kandidaten die interesse hebben in de opleiding kunnen het vooraanmeldingsformulier op de website van IVN Zwolle invullen. Dan

krijgen ze t.z.t. meer informatie over de definitieve aanmelding en de start van de cursus en de betaalwijze.

Informatie avond op 29 oktober 2018

Op 29 oktober organiseren we een informatie-avond over de natuurguidsenopleiding. Wij adviseren potentiële kandidaten deze datum vast te reserveren in hun agenda. Meer informatie sturen wij t.z.t. toe aan de geïnteresseerden die zich bij ons hebben aangemeld. Voor deelnemers van uw organisatie kost de cursus €595.

Eventueel informatie bij:

Renée Cornelis

Coördinator NGO IVN-Zwolle

Natuurguidsenopleiding@ivnzwolle.nl

038-4605978 (na 16 uur meestal goed bereikbaar)

Ledendag IVN-Noordwest Overijssel 2018 op zaterdag 13 oktober !

Onze IVN-Ledendag 2018 vindt plaats op zaterdag 13 oktober! We blijven dit jaar dicht bij huis, in onze eigen prachtige Weerribben-Wieden. Albert Steenbergen verzorgt een geweldige mooie fotopresentatie over de natuur in de Weerribben-Wieden, er wordt een heerlijke biologische lunch geserveerd en we gaan we naar de Kooi van Pen. En natuurlijk praten we gezellig bij!

De fotopresentatie en de biologische lunch vinden plaats in het Kalenberger Gemeenschapshuis, Kalenbergerpad 15 8377 HL Kalenberg. Vandaar gaan we per boot naar de Kooi van Pen.

De Kooi van Pen bij Wetering is één van de grootste eendenkooien in Europa en een belangrijk monument van natuur en cultuurhistorie. De kooi is gerenoveerd en wordt onderhouden door een vrijwilligersgroep van Staatsbosbeheer. De Kooi van Pen is niet toegankelijk voor het publiek, maar voor ons wordt een uitzondering gemaakt!

Het programma van de ledendag ziet er als volgt uit:

10.30 - 10.45: Inloop in het Kalenberger Gemeenschapshuis,

10.45 - 12.00: Opening en fotopresentatie,

12.00 - 13.15: Biologische lunch,

13.15 - 13.30: Naar de boot,

13.30 - 14.00: Boottocht naar Kooi van Pen,

14.00 - 16.00: Rondleiding in Kooi van Pen,

16.00 - 16.30: Boottocht terug naar Kalenberg.

U kunt zich opgeven voor de ledendag bij onze secretaris, Roely Luyten, IVN-secr.NWO @ziggo.nl of telefonisch.

Opgave uiterlijk zaterdag 6 oktober!

We vragen de deelnemers aan de ledendag een kleine bijdrage van € 5,- per persoon.

Wij hopen op 13 oktober veel leden te kunnen begroeten! Graag tot dan, hartelijke groet, namens het IVN-bestuur,
Rian Hoogma.

Kom naar Kalenberg om het nieuwe jaar te vieren

Nieuwjaarsbijeenkomst KNNV en IVN afdelingen

zaterdag 5 januari 2019 om 13.45u of 15.30u

De besturen van KNNV afdeling De Noordwesthoek en IVN afdeling Noordwest-Overijssel nodigen de leden van harte uit voor de gezamenlijke nieuwjaarsbijeenkomst op 5 januari 2019 om 13.45u (wandeling) en 15.30u (bijeenkomst).

We komen om 13.45u bij elkaar op de grote parkeerplaats aan het begin van Kalenberg. We gaan bij geschikt weer een winterwandeling maken over het laarzenpad dat door een deel van het nationale park loopt en verwachten tijdens die wandeling leuke dingen te zien. Wintergasten onder de vogels en zoogdieren in wintervacht kunnen worden ontdekt. De ontmoeting met een dagactieve boomarter en het zicht op een aantal foeragerende reeën zijn altijd leuke waarnemingen om te doen. Reeën vormen in de winter grotere groepen waarin zowel bokken als geiten gezamenlijk optrekken. Maar als wij gezamenlijk optrekken dan staat het leggen en onderhouden van contacten tijdens deze wandeling en de aansluitende bijeenkomst voorop. Ontspannen het nieuwe natuurjaar beginnen is waar

het vandaag om draait. Het weer is onvoorspelbaar, dus het dragen van warme kleding en laarzen wordt aanbevolen. En mocht het laarzenpad minder begaanbaar zijn, dan kunnen we er altijd voor kiezen om een retourtje fietspad Kalenberg-Hoogeweg te doen. Vergeet niet een verrekijker of fototoestel mee te nemen voor het vastleggen van mooie momenten op het netvlies of de gevoelige plaat. Om ongeveer 15:15u komen we terug bij het vertrekpunt en gaan dan na het verwisselen van ons schoeisel naar het Kalenberger Gemeenschapshuis, Kalenbergerpad 15 in Kalenberg. Hier bieden de besturen u een kop koffie en een drankje aan.

Aanmelden is in verband met de catering noodzakelijk en moet

vóór 3 januari per e-mail bij

voorzitter@noordwesthoek.knnv.nl of

0521512074 worden gedaan.

Alleen meewandelen of alleen de nieuwjaarsbijeenkomst bijwonen is natuurlijk ook mogelijk. Gaat u met ons mee? U bent van harte welkom.

De barnsteenslak en de parasitaire worm *Leucochloridium paradoxum*

Op diverse plaatsen in onze omgeving zijn barnsteenslakken (*Succinea putris*) vrij algemeen. Deze op het land levende longslak is altijd in de buurt van water in vochtig gras- en rietland, of in oever- en moerasbos te vinden. De barnsteenslak is zowel mannelijk als vrouwelijk. Tijdens de paring gedraagt de een zich als vrouwtje en de ander als mannetje. De eitjes worden afgezet tussen planten of in de vochtige aarde langs de waterkant. Barnsteenslakken kunnen dragers zijn van een larvenstadium van de parasitaire worm

Leucochloridium paradoxum, een klasse van veel voorkomende parasitaire zuigwormen. De slak kan de in het moeras de vrijlevende larven van de parasitaire platworm op zich krijgen. De larfjes kruipen de slak binnen en ontwikkelen zich door klonen tot honderden identieke larven, die samen een langgerekte blaas vormen die de tentakels van de slak opvullen waardoor deze opzwellen. Daardoor kan de slak zijn tentakels niet meer intrekken. Verder zorgt de infectie voor kleurige en contrasterende ringen op de tentakels die ook

nog pulseren. (zie de you-tube video: <https://youtu.be/jZaIP-thL8Y>) De parasiet beïnvloedt tevens het gedrag van de slak: De slak vertoont zich vaker op plekken waar ze makkelijk gegrepen kan worden door vogels omdat ze de neiging heeft om naar boven te kruipen. Al deze factoren lijken slechts één reden te hebben: zorgen dat de larven naar een volgend stadium van hun levenscyclus kunnen migreren. Eenmaal opgegeten door de vogel ontwikkelen

ze zich tot volwassen wormen. Deze volwassen wormen planten zich seksueel voort en houden zich schuil bij de cloaca, waar ze hun eitjes met de uitwerpselen van de vogel kunnen verspreiden. De larven die uit de eitjes komen vormen het begin van een nieuwe cyclus. Als de slak overigens niet op tijd door een vogel wordt opgegeten, barsten de tentakels open en zoeken de larven een nieuw slachtoffer.

Tekst: Rolf Kranenburg

Atalanta

Weinig mensen weten dat er behalve vogels ook nog andere dieren zijn die van het verschijnsel “trek” gebruik maken om hun levenscyclus te voltooien. Als voorbeeld bespreek ik hier een vlinder, namelijk de Atalanta (Vanessa atalanta). Het is ongelofelijk maar waar dat deze vlinder in het najaar naar het Middellandse Zeegebied vliegt en in het voorjaar weer terug naar Nederland.

Herkenning

De naam Atalanta is ontleend aan de wetenschappelijke naam die betrekking heeft op Atalante, de prinses uit de Griekse mythologie die beroemd was om haar vlugheid en kracht. De vlinder is vrij groot met een vleugellengte van 26 tot 32 mm en zeer opvallend van kleur. Ze is met geen andere vlinder in Nederland te verwarren. De rupsen zijn zwart op de rug met lichte stekels. De buik is bruinig met aan de zijkanten een lichte band. De pop van de Atalanta is vuilwit van kleur.

Waarnemen

Atalanta's zijn zeer goede vliegers die overal kunnen worden waargenomen. Lege plekken op waarnemings-kaarten duiden meer op de afwezigheid van waarnemers dan op de afwezigheid van de vlinders. Waardplanten zijn de Grote brandnetel en ook wel de Kleine brandnetel. De soort is niet kieskeurig. Ze kunnen gevonden worden langs donkere bosranden en ook in de volle zon.

Het zijn trekvlinders die, zoals al aangegeven,

in het najaar naar het Middellandse Zeegebied vliegen. Dat doen ze niet in groepen. Wel zijn er dan regelmatig aantallen vlinders te zien die allemaal dezelfde kant opvliegen. De laatste decennia lijken er steeds meer overwintersaars te zijn. Met name doordat er steeds meer vroege waarnemingen zijn. Dit komt vermoedelijk door de steeds zachtere winters. Veel van deze overwintersaars redden het echter niet en sterven van de kou. Als de opwarming doorzet kan de Atalanta een standvlinder worden. In het zuiden kunnen de overwintersaars zich echter niet voortplanten omdat het klimaat te droog is om brandnetels van voldoende kwaliteit te produceren. Zo worden ze dus gedwongen om de tocht naar het noorden te ondernemen.

Tijdens hun overwintering zijn de vlinders te vinden tussen open hardhout en andere beschutte plekken. Op warme winterdagen kunnen ze zelfs vliegend worden gezien.

De vliegtijd is van mei tot en met oktober. De piek ligt duidelijk in augustus en september.

Voedsel

De waardplant van deze soort is de Grote brandnetel. Dat is dus de plant waarvan de rupsen eten. De voorkeur gaat uit naar planten op vochtige plaatsen. De volwassen vlinders consumeren nectar van een groot aantal kruiden en struiken.

Biologie

Na de paring worden de eitjes afzonderlijk afgezet op de bovenkant van de bladeren van

de brandnetel. Per generatie worden zo'n 80 tot 120 eitjes afgezet. De totale productie van een vrouwtje wordt geschat op 800 – 1000 eitjes. De uit het ei gekropen rupsen verstoppen zich door de bladranden met spinseldraden bij elkaar te trekken. Vervolgens eten ze het blad vanaf de binnenkant op. Karakteristiek is dat de bladnerven aan de basis doorgeknaagd worden waardoor het blad een beetje verwelkt naar beneden hangt. Na een aantal vervellingen verpopt de rups zich waarna het imago verschijnt.

achtervolgd. Andere mannetjes worden met een opwaartse spiraal-vlucht verjaagd.

Verspreiding en bescherming

De *Atalanta* komt eigenlijk overal in Nederland voor, net zoals de waardplant. De stand is stabiel. Er is wel een opmerkelijke trend over de jaren waar te nemen:

- 1900 – 1925: stabiel
- 1925 – 1940: snelle groei
- 1940 – heden: stabiel

Voor de Rode Lijst Dagvlinders is de status "niet beschouwd". De reden hiervoor is dat het geen standvlinder is. Gezien de verspreiding en de aantallen die er in ons land voorkomen zijn geen beschermingsmaatregelen nodig.

Tekst en fotografie: Willem-Jan Hoeffnagel

De diverse ontwikkelingsstadia hebben ieder hun eigen periode: ei 4 – 6 dagen, rups 18 – 29 dagen, pop 9 – 15 dagen en als volwassen imago 240 – 280 dagen.

De volwassen mannetjes voeden zich overdag. Ze zijn territoriaal en verdedigen hun gebied van de late middag tot de vroege avond. Elke dag bezetten ze een ander gebied waarvan de grenzen door patrouille-vluchten worden afgebakend. Er zijn meestal één of twee rustplekken per territorium. Andere dieren worden tot aan de grens van dit territorium

In de Weerribben en in de Rottige Meente vliegt een wereldwonder!

Het vrouwtje Grote vuurvlinder laat de blauwe onderkant zien

Een woord vooraf

Vorig jaar sierde de cover van De Koppel mijn foto van de paring van de Grote vuurvlinder in de Weerribben. Voor mij was dat een topper in mijn fotojaar 2017. Om meer te weten te komen over deze bijzondere vlinder heb ik dit verhaal samengesteld.

Deze ruigtes in het moeras heeft de vlinder nodig

De Grote vuurvlinder

Grote vuurvlinders komen uitsluitend voor binnen Europa, met name in Oost- en Zuid Europa. Ruwweg vanaf het uiterste zuidoosten van Finland tot het noorden van Griekenland en in westelijke richting in het zuidwesten van Duitsland, Luxemburg, België en midden Frankrijk. Ze zijn niet allemaal gelijk en variëren in grootte en kleur. De kleinste komt met name voor in België, Luxemburg en Frankrijk (*Lycaena dispar caruati*), een iets grotere vinden we in Duitsland en Oost-Europa, vooral in het oosten van Oostenrijk (*Lycaena dispar rutila*). De allergrootste Grote vuurvlinder leeft in Nederland en dan ook nog uitsluitend in de Weerribben en in de Rottige Meente! Deze grootste soort in de familie van de Grote vuurvlinders draagt de wetenschappelijke naam *Lycaena dispar batava*. Overal in Europa is de Grote vuurvlinder zeldzaam en bedreigd. De Grote vuurvlinder is een bewoner van moerassen met in de omgeving ruige vegetatie. Moerassen zijn op veel plekken in Europa drooggelegd met als gevolg het verdwijnen van de Grote vuurvlinder. De grootste soort die wij in de Kop van Overijssel en in Zuidoost-Fryslân koesteren kwam ooit ook voor in Engeland, maar ook daar werden moerassen droogge-

legd en verdween deze vliegende schoonheid reeds in 1851 en werd daar uitgestorven verklaard. Er zijn nog meerdere pogingen gedaan om de soort in Engeland te herintroduceren, maar die zijn allemaal mislukt.

De Grote vuurvlinder is ernstig bedreigd en staat op de rode lijst van bedreigde diersoorten. Uitsterven in de Kop van Overijssel en Zuidoost Fryslân zou wereldwijd uitsterven betekenen. Belangrijk is goed beheer, het behoud van de waardplant om de eitjes op af te zetten en de aanwezigheid van voldoende nectarrijke planten als voeding. Helaas is de soort niet meer aanwezig in de Wieden, maar er worden maatregelen genomen om de soort weer naar de Wieden te krijgen, want ook daar hoort deze oranje pracht echt thuis.

De ontdekking van de Grote vuurvlinder

Hoe lang de Grote vuurvlinder in Overijssel en Friesland al rondvliegt is niet bekend. Het is mogelijk dat de vlinder al in de middeleeuwen of nog eerder aanwezig was. In ieder geval was 1915 een belangrijk jaar, want het was toen dat in de Friese Lendevallei door een schooljongen uit de klas van meester Warmolts een bijzondere vondst werd gedaan. Zonder te weten

hoe bijzondere zijn vangst was ging hij naar de meester, die zag dat er een fantastische ontdekking gedaan was en de wetenschap inschakelde. Een mooi succes en een voorbeeld dat natuureducatie en het veld ingaan resultaten afwerpen.

De waardplant, de eitjes en de rups

De Grote vuurvliinder die hier voorkomt is de meest kritische wat betreft de waardplant. Net als in het midden van de negentiende eeuw in Engeland zet de Grote vuurvliinder bij ons de eitjes af op de Waterzuring. Deze plant is in het gebied ruim voorhanden en zal bij goed beheer ook blijven. Het schone water in het gebied is heel belangrijk. Na de paring worden de eitjes op het blad van de Waterzuring afgezet, hoofdzakelijk in juli. De eitjes zijn heel klein, niet groter dan een speldenknop en lijken door de stervormige richels op een Zeeuwse knoop. Na een week komt het kleine groene rupsje uit om zich te goeden aan het blad van de Waterzuring. De rups overwintert onder de waardplant en verpopt eind mei tot ver in juni. Eind juni komen de eerste oranje schoonheden uit een onooglijke pop.

De Waterzuring is de waardplant van de Grote vuurvliinder

De bovenzijde van het vrouwtje

Fel glanzend oranje is het mannetje

Mannetje Grote vuurvliinder met zijn gestreepte pootjes

Vliegtijd en paring

In het beste geval is het slechts zes weken genieten van de Grote vuurvliinder. In de vlucht zie je oranje en lichtblauw knipperen, een onmiskenbaar vliegbeeld van deze soort

door de oranje bovenzijde en de lichtblauwe onderkant. Afhankelijk van het weer vliegen de Grote vuurvlinders tussen eind juni en begin augustus, hoogst zelden tot eind augustus. De beste tijd om gave exemplaren te spotten is de maand juli. De nectarplanten als Koninginnekruid, Grote kattenstaart en Kale jonker bloeien dan volop. Uw fotograaf en auteur woont reeds 22 jaar in het gebied en de zoektocht naar de paring had pas in 2017 succes. Tijdens een zoektocht naar Grote vuurvlinders met boswachter Egbert Beens van Staatsbosbeheer kon eindelijk de paring worden gefotografeerd. Een oranje-blauwe kroon op het fotowerk van 2017 en een afronding van het boek 'Het land van de Grote vuurvlinder'.

Epiloog

Een soort die op één plek in de wereld voorkomt noemen we 'inheems', in de wetenschap heet dat 'endemisch'. Geweldig dat we een Nederlandse inheemse diersoort hebben en die ook nog in 'ons' grootste laagveenmoeras van Noordwest-Europa leeft. Een grote verantwoording voor Staatsbosbeheer, Natuur-

monumenten en It Fryske Gea om met goed beheer de Grote vuurvlinder te behouden zodat ook generaties na ons van deze schoonheid kunnen genieten.

tekst en fotografie: Philip Friskorn

En toen was er een boek....

Al sinds 2012 was ik bezig een nieuw natuurfotoboek over ons gebied te schrijven. Toen de paring werd vastgelegd was mijn verhaal compleet en kon ik het boek 'Het land van de Grote vuurvlinder' afronden. In december 2017 zag dit boek het licht.

ISBN/EAN 978-9491747-05-2 een uitgave van Skylark Productions in Oldemarkt, door Philip Friskorn. Driedalig NL-E-D. Prijs € 24,95

Lezers van De Koppel en leden van IVN/KNNV kunnen het boek bij Philip kopen voor € 20,00 (info@skylark.nl)

Waarneming koereiger in de Auken

Medio april van dit jaar zag ik op waarneming.nl dat er in de omgeving van De Auken, Zuidveen een koereiger was gezien. Ik ken de soort uit Frankrijk, maar had hem in ons land nog nooit gezien. De koereiger is een aanvulling op alle reigersoorten die in het broedseizoen al in de hoogwaterzone voorkomen. Omdat er in eerdere jaren ook koereigers in De Auken zijn gezien, leek het ons leuk om ook een poging te wagen. Op 27 april was het zover. Het was mooi weer en in de kijkhut was het rustig. Lang hoefden we niet te wachten, want bij aankomst in de hut bleek een volwassen koereiger op het dijkje langs de waterkant te foerageren (zie de foto op de middenpagina).. Hij was er dus en liet zich goed bewonderen.

Tussen 19 april en 2 mei werden er 43 waarnemingen van de koereiger(s) in de omgeving van De Auken ingevoerd. Tussen 19 en 28 april betroffen dat 33 waarnemingen aan één exemplaar. Tussen 28 april en 2 mei ging het om 10 waarnemingen aan twee exemplaren. Voor zover dat door de waarnemer werd opgegeven, ging het in alle gevallen om volwassen vogels. De waarnemingen werden gedaan in de hoogwaterzone, langs De Auken en in de Zuidveense Achtervenen en de Zuidveense Langeslootlanden.

In 2016 werden eind juni maximaal drie koereigers tegelijk gezien. Ook werd een exemplaar baltzend op een zelfgebouwd nest gezien. Of het daadwerkelijk tot broeden is gekomen, is niet bekend. Er zijn in elk geval geen jongen op het nest of uitgevlogen jongen gezien 1). Op 12 november 2016 werd, volgens mededeling van R. Messemaker, nog een koereiger gezien op een grasland-perceel aan de Oppen Swolle bij De Oldenhof (Vollenhove). Van R. Messemaker komt ook de mededeling dat in 2017 twee waarnemingen van een solitaire koereiger bekend zijn. De eerste vond plaats op 9 april in een sloot aan De Leeuwte in Sint Jansklooster. De tweede waarneming was op 16 mei en betrof een exemplaar dat foerageerde tussen de koeien in de Zuidveense Achtervenen in Giethoorn. Ook uit 2017 zijn geen waarnemingen bekend die op broeden zouden duiden.

Of het paartje dat dit jaar in en rond de hoogwaterzone aan De Auken tot broeden komt, dat moet een nadere inventarisatie door Natuurmonumenten uitwijzen.

1) Hullegie, Ronny & Ben Hulsebos, 2017. Zeldzame broedvogels in Overijssel in 2016. Vogels in Overijssel nummer 16.

Tekst en foto: Ton Bode

Aanvulling redactie:

Koereiger **Bubulcus** Bonaparte 1855

Bubulcus betekende bij de Romeinen veehoeder, ossendrijver, 'die met ossen ploegt', een afleiding van *bubulus*, 'met betrekking tot het rund', het bijvoeglijk naamwoord bij het Latijnse zelfstandig naamwoord *bos*, dat os of rund betekent. De koereiger, waaraan Bonaparte het genus *primair* gaf, is een wat afwijkende reiger: hij bevindt zich bij voorkeur bij grazend vee: paarden, runderen, schapen (in andere gebieden wilde dieren). Deze schrikken insecten op, zijn hoofdvoedsel. De koereigers lopen met de dieren mee en ze zitten soms ook op hun rug, op de uitkijk of om er teken en vliegen te vangen.

Uit Savigny 1809 valt het waarschijnlijke traject van bubulcus te reconstrueren. Bij "Le héron garde-bœuf. Ardea bubulcus" (p.298) schrijft hij: Europeanen in Egypte noemden de koereiger héron garde-bœuf, 'reiger ossenhoeder', omdat je ze meestal bij kuddes ziet; ook pikken ze in hun nek, om hen te dwingen te gaan lopen [wat de Fransen blijkbaar dachten], en onder hun poten vinden ze dan voedsel. De

Egyptenaren noemden hem "abou-ghanam, le père aux troupeaux", de vader van de kuddes (abou: vader). Het positieve 'vader' ontstond waarschijnlijk doordat de echte veehoeder de koereiger graag zag: hij begreep zijn functie voor dier en mens. En abou-ghanam inspireerde tot garde-bœuf, waarna men als vanzelf op bubulcus kwam.

Waarneming in eigen tuin: Over wespen en hun nesten

- De waarneming

"Je hebt een wespennest in je tuin of eigenlijk wel twee", zei mijn tuinvrouw (jawel een vrouw) onlangs tegen mij. Het ene nest zou zich tussen de struiken en het andere in de afvoerpijp onder de dakgoot bevinden. Ik nam die mededeling in eerste instantie voor kennisgeving aan, want was op dat moment hard bezig om enig model aan te brengen in de wildernis aan struiken, die zich deze zomer had ontwikkeld. Mijn tuinvrouw vertrok. Ik harkte nog wat gesnoeide takken en afgevalen bladeren bijeen en ineens was ik omgeven door een groot aantal zoemende en -kennelijk- woedende wespen. Ik werd op verschillende plaatsen gestoken en wist niet hoe snel ik weg moest komen. Een tijdje later, toen de rust leek te zijn weergekeerd, ging ik kijken. Onder een struik, ongeveer een halve meter boven de grond, bevond zich tussen de bladeren een prachtig, architectonisch verantwoord bouwwerkje van – het leek wel- grijs papier. Het had een omvang van een middelgrote, ronde lampion en een doorsnee van ongeveer 25 cm (zie foto). Onderaan bevond zich een kleine opening waar de wespen in- en uit vlogen. Zoiets had ik in de bijna 13 jaar die ik "buiten", op het platteland woon, nog nooit gezien. Ik wist ook eigenlijk niets van wespen, laat staan van hun nesten. Het werd tijd om me hierin wat te verdiepen. Wat leerde ik onder meer?

- Over wespen (in kort bestek)

In Nederland kennen we verschillende soor-

ten wespen. Dat zijn er maar een paar van de ongeveer 50.000 verschillende soorten, die wereldwijd bestaan. De meest voorkomende soorten in Nederland zijn: de gewone wesp (*vespula vulgaris*), de Duitse wesp (*vespula germanica*) en de hoornaar (*vespa crabro*).

Gewone wesp en Duitse wesp lijken erg op elkaar. Ze zijn beiden geel-zwart gestreept. Het verschil zit met name in de kop. De gewone wesp heeft aan de voorzijde van de kop een verticale streep die aan de onderzijde is verbreed en daardoor op een anker lijkt. De Duitse wesp heeft meestal 3 stippen aan de voorzijde van de kop, die soms echter ook ontbreken. Een ander verschil zijn de zwarte stippen op het achterlijf, die duidelijk geïsoleerd van de strepen van het achterlijf liggen. Gewone en Duitse wesp worden ook wel limonadewespen genoemd omdat ze op zoetigheid af komen en daardoor lastig worden gevonden. Het zijn kleine wespen, de gewone wesp is ongeveer 17 -20 mm lang, de Duitse wesp 12-20 mm. De hoornaar daarentegen kan wel een lengte krijgen van 35 mm.

De hoornaar 1), een mega wesp, heeft een brede, roodbruine kop en het borststuk en het achterlijf zijn roodbruin tot donkerbruin gekleurd. Hij is niet, zoals de Duitse en gewone wesp, op zoek naar zoetigheid maar jaagt vooral op insecten.

Gewone wesp, Duitse wesp en hoornaar hebben met elkaar gemeen dat ze een "wespen-taille" hebben, een sterk ingesnoerde overgang van het borststuk naar het achterlijf.

Verder zijn het sociale wespen. Ze bestaan uit

een volk waarbinnen een stringente arbeidsverdeling heerst. Koninginnen en mannetjes (die direct na de paring sterven) zorgen voor de voortplanting. Werksters bouwen het nest af, waarvan de koningin in het voorjaar de basis heeft gelegd. Ze voeden de larven en zorgen voor de verdediging van het volk 2).

In het najaar valt het volk uiteen, nadat de koningin nog enkele werksters heeft geproduceerd en de mannetjes om ze te bevruchten. Gezamenlijk wordt dan uitgevlogen, De mannetjes gaan direct na de paring dood. De bevruchte werksters, de toekomstige koninginnen, zoeken een beschutte plaats om te overwinteren. De oude werksters vriezen bij de eerste nachtvorst dood.

Tenslotte delen gewone wesp, Duitse wesp en hoornaar dezelfde onderfamilie, die van de papierwespen, zo genoemd omdat de nesten eruit zien of ze van papier zijn gemaakt.

- Over hun nesten

Wespen bouwen ieder jaar een nieuw nest. Dat is noodzakelijk omdat alleen de koninginnen de winter overleven. Zodra het voorjaar aanbreekt wordt een nieuw nest gebouwd. De manier waarop het nest wordt gebouwd en het uiterlijk hiervan verschillen per wespesoort. Wat alle wespennesten gemeenschappelijk hebben is de opening van het nest. Deze

bevindt zich altijd aan de onderkant zodat er geen vocht in het nest kan lopen en de warmte binnen beter bewaard blijft.

Papierwespen bouwen hun nesten van houtvezels of plantenvezels. Doordat ze de vezels fijn kauwen ontstaat een papierachtige stof. Omdat deze stof in dunne laagjes wordt aangebracht lijkt het alsof het nest van papier is gemaakt.

De koningin begint met de bouw. Afhankelijk van de weersomstandigheden ontwaakt zij meestal in de 2e helft van april uit haar winterslaap en gaat op zoek naar een geschikte plaats om een nest te bouwen. Zodra ze tevreden is over de plek gaat ze op zoek naar hout, dat ze met haar speeksel omvormt tot het "wespen-papier".

In de eerste week van de bouw is het nest kogelrond en heeft de grootte van een walnoot. In het nest worden 10 tot 20 zeskantige cellen gebouwd. Op de bodem van elke cel wordt een ei vastgekleefd. Zodra de eieren zijn uitgekomen krijgt de koningin het bijzonder druk met het voeden van de larven.

Ongeveer een maand na het leggen van de eieren komen de eerste volwassen werksters uit de poppen. Deze nemen de bouwwerkzaamheden en de broedzorg over. De koningin kan zich dan concentreren op het leggen van eieren.

Het nest van de gewone wesp is geel tot roodbruin van kleur met lichte en donkere streepatronen. Het materiaal, waaruit het nest wordt gebouwd, bestaat uit vezels van verrot, brosbout. De strepen worden veroorzaakt doordat de fijn gekauwde houtvezels van verschillende vindplaatsen afkomstig zijn. De gewone wesp bouwt zijn nest veelal onder de grond waarbij hij in eerste instantie vaak gebruik maakt van een hol, dat later door de werksters wordt uitgebouwd. .

Het nest van de Duitse wesp is altijd grijs van kleur. Dat komt omdat deze wesp alleen droog, verweerd hout gebruikt. Dit materiaal wordt van bomen en andere houten, mits ongeschilderde, objecten geschrapt. In tuinen worden ook wel vogelhuisjes, bielzen en palen gebruikt om aan het benodigde materiaal te komen. Het nest wordt in door de mens onaangestaste gebieden vrijwel altijd ondergronds gebouwd, soms in spleten van bomen en soms in dichte beplanting. In meer verstedelijkte

Wespennest-fotograaf Greet Sanderse

Groot Avondrood - fotograaf Greet Sanderse

Atalanta Rups
fotograaf Willem-Jan Hoeffnagel

Groot Avondrood - fotograaf Greet Sanderse

Wespspin met twee heidelibellen als prooi
fotograaf Willem-Jan Hoeffnagel

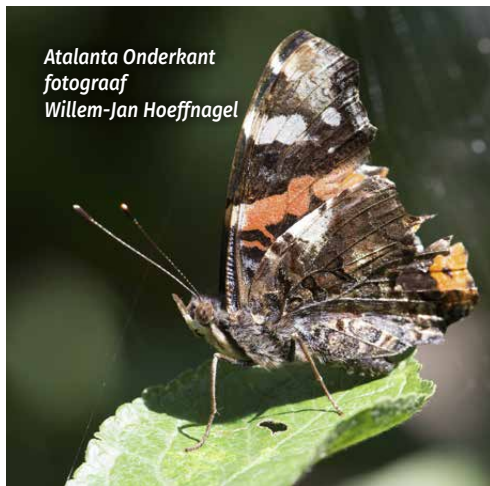
Koereiger - fotograaf Ton Bode

Bovenzijde Vrouwtje
Grote Vuurvlinder
fotograaf Philip Friskorn

Mannetje Grote vuurvlinder
met zijn gestreepte pootjes
fotograaf Philip Friskorn

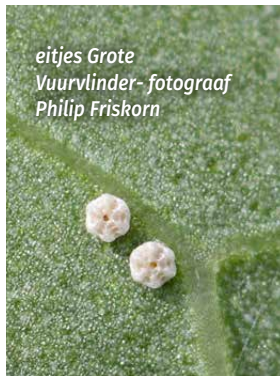
Atalanta Onderkant
fotograaf
Willem-Jan Hoeffnagel

Fel glanzend oranje mannetje
Grote Vuurvlinder- Philip Friskorn

Vrouwtje Grote Vuurvlinder
fotograaf Philip Friskorn

eitjes Grote
Vuurvlinder- fotograaf
Philip Friskorn

rupps Grote Vuurvlinder
fotograaf
Philip Friskorn

gebieden worden vaak gebouwen gebruikt en kan een nest worden aangetroffen in muren, onder dakranden of op andere plaatsen.

Het nest van de hoornaar is geelbruin van kleur en ziet er schelpvormig uit. Het nest is vrij slap en valt snel uit elkaar. Het wordt gemaakt van cellulosevezels, die vooral van dode bomen worden afgeknaagd maar ook wel van houtvezels van tuinornamenten en rietmatten. De hoornaar bouwt zijn nest boven de grond. Het wordt meestal gebouwd in open ruimtes zoals boomholtes. Ook worden wel nestkastjes van vogels, tuinhuisjes, schuren en daken van huizen gebruikt. De plek is vaak donker en enigszins afgeschermd. Soms echter verschijnt een nest vrij hangend in een boom of struik of in een tuin bij een woning. De gewone en de Duitse wesp hebben de grootste volken. De gewone wesp heeft 1000-5000 werksters per volk, de Duitse wesp 1000 tot 7000 en soms zelfs meer werksters. Bij 7000 werksters heeft het nest de omvang van een opgeblazen vuilniszak 3). De hoornaar heeft 100-700 werksters.

Tenslotte

Het wespennest in mijn tuin is duidelijk een nest van de Duitse wesp. Hoewel de drukte van het in- en uitvliegen minder is geworden is het nest nog niet verlaten. Dat zag ik toen ik er – op veilige afstand deze keer – met een bamboestok tegenaan tikte. Ik zal dus wachten tot de winter, als vast staat dat het nest

verlaten is, om het voorzichtig los te snijden en als een kunststuk een plaats te geven in mijn huis. Want een kunststuk is het!

Wat het andere wespennest in de regenpijp betreft, ook dat was kennelijk een nest van de Duitse wesp. Ik heb het niet onderzocht en dus ook niet gezien. De Duitse wesp verdedigt zijn nest namelijk fel, zoals ik al had ondervonden. Dit nest heb ik laten verdelgen. Een regenpijp moet tenslotte wel kunnen doorstromen. Sorry, wespen!

1. Over de hoornaar is een uitgebreid artikel van Wiilem-Jan Hoeffnagel verschenen in Koppel nummer 1, januari 2018.
2. Werksters worden ook door de larven gevoed. In ruil voor het vlees van de insecten waarmee ze de larven voeden braken de larven namelijk een suikerhoudende vloeistof uit die door de volwassen wespen worden opgelikt. Niet alleen worden de werksters hierdoor van brandstof voorzien maar deze voeding over en weer heeft ook een sociale functie die voor het bijeenhouden van het volk zorgt.
3. Onlangs werd op de zolder van een schuur in Lieshouten een gigantisch wespennest aangetroffen. Hiervan berichtte o.a. de Telegraaf op 17 augustus j.l. Het nest was wel 1 x 1 m groot. De bestrijder, die werd ingeschakeld, gokte op een bevolking van wel 12000 wespen.

Tekst en foto Greet Sanderse

Waarneming in eigen tuin: Groot Avondrood

Enige tijd geleden trof ik 's ochtends in mijn kas, verstrikt in een spinnenweb, een prachtig insect aan. Het was rozerood en olijfgroen van kleur. Het leek op een nachtvlinder. Ik heb het beestje gered door het voorzichtig los te peuteren uit het spinnenweb en heb het eerst op het aanrecht in mijn kas, en vervolgens op een plant gezet. 's Avonds was het beestje vertrokken.

Nader onderzoek leerde mij dat het Groot Avondrood was, een nachtvlinder uit de familie van de pijlstaarten. Pijlstaarten zijn gro-

te vlinders, die 's nachts vliegen. Hun naam is afgeleid van een typisch kenmerk van de rupsen. Deze dragen namelijk een verharde stekel op hun achterste segment in de vorm van een pijl.

Kenmerkend voor nachtvlinders is o.a. dat ze niet zoals dagvlinders hun vleugels gebruiken om op te warmen in de zon maar met hun vleugels trillen om zich op te warmen voor het vliegen. Verder maken de vrouwtjes gebruik van feromonen 1), die op grote afstand mannetjes kunnen lokken, terwijl die van een dag-

WAARNEMINGEN

vlinder hun paringspartners zoeken op grond van visuele stimuli.

Groot Avondrood is een grote vlinder met een spanwijdte van 4,5 tot 6 cm. Er is ook een Klein Avondrood waarvan de spanwijdte van de vleugels tussen 4 en 5,1 cm ligt. Mijn Avondrood behoorde duidelijk tot de eerste categorie.

De voorvleugels van deze pijlstaart hebben roze en olijfgroene vlekken en strepen (zie de foto in het middenkatern). Op het olijfgroene borststuk bevindt zich, min of meer scherp afgetekend, een rozerood lijnenpatroon, dat zich voortzet in een soort lengtestreep over het achterlijf. Er is geen verschil in uiterlijk tussen het mannetje en vrouwtje en er is weinig variatie in kleur en tekening.

De vlindersoort komt voor in heel Europa en in grote delen van Azië. In Nederland komt de soort verspreid voor over het hele land. De vliegtijd is van mei t/m augustus in één, soms twee generaties. De vlinders vliegen vanaf de schemering en foerageren al vliegend op kamperfoelie en op andere planten met buisvormige bloemen. Ze zijn op vele plaatsen te vinden: in ruige graslanden, aan slootkanten, in struiken, tuinen, brede bospaden, open plekken in het bos, heide en duinen.

De rups, die wel 8 cm lang kan zijn en daarmee dus groter is dan de vlinder, kan vaak worden aangetroffen op fuchsia en kattenstaart. Het is een opvallend beestje en wordt dan ook meer gezien dan de vlinder. Met zijn oog-achtige en niervormige vlekken en een spits toelopende kop lijkt het op een slang. Zijn Engelse naam, "elephant hawk moth" heeft de rups te danken aan de combinatie van zijn spits toelopende kop en de 4 vlekken op zijn achterlijf, waardoor het lijkt of hij een slurfje heeft.

Voelt de rups zich bedreigd dan trekt hij de kop in. Daardoor worden de vlekken groter en

lijken op echte ogen. Dat is een truc, waarmee hij vogels afschrikt, die wel trek hebben in zo'n lekkere, dikke rups.

Hij voedt zich 's nachts, maar komt op een mooie dag ook in de namiddag tevoorschijn om op een stengel te rusten en valt dan goed op en is te zien tussen mei en oktober.

Een belangrijke waardplant is het alpenroosje, dat o.a. voorkomt in mijn tuin. Andere waardplanten zijn walstro, springzaad, wijnstok (te vinden in mijn kas), waterdriehblad, de kattenstaartfamilie en de teunisbloem (beiden veel in mijn tuin aanwezig).

Als de rups groot genoeg is zal hij zich verpoppen. De pop overwintert tussen takjes, bladeren of holletjes in de grond. Daar valt de roodbruine cocon niet op en wacht tot het voorjaar om als vlinder tevoorschijn te komen 2).

1) Een feromoon is een signaalmolecuul, die boodschappen overbrengt tussen individuen van een zelfde soort.

2) Tip voor wie geïnteresseerd is in een weergave van de ontwikkeling van de rups tot vlinder: op You Tube zijn leuke filmpjes te vinden over de ontwikkeling van deze nachtvlinder.

Tekst en foto's: Greet Sanderse

Waarneming in eigen tuin: De Pluimvoetbij

Inleiding

In mijn nieuwjaarsboodschap in Ossenzijl in het begin van 2018 ging ik in op het aantal waarnemingen dat in de gemeente Steenwij-

kerland in 2017 werd gedaan. Dat aantal kwam op ruim 35000 neer, waarbij ongetwijfeld ook sprake is van dubbele waarnemingen. Voor deze door meerdere waarnemers ingevoerde

waarnemingen wordt in de landelijke database een correctie toegepast. Ik gaf aan dat het merendeel van de in 2017 ingevoerde waarnemingen betrekking had op het NP Weerribben-Wieden, waarbij het overgrote deel werd gedaan in De Weerribben. Een mogelijke verklaring daarvoor is de betere toegankelijkheid van De Weerribben dan die van De Wieden. De oproep werd gedaan om in 2018 het aantal waarnemingen van 2017 te overtreffen, omdat alle zogenoemde losse waarnemingen een waardevolle aanvulling vormen op de gegevens die in het kader van het netwerk ecologische monitoring worden verzameld. Er wordt dus wat mee gedaan! En wat zien we tot onze vreugde? In het programma van Waarneming.nl werd op 26 augustus waarneming 35000 van 2018 ingevoerd. Dat betekent met nog vier maanden te gaan dat kennis over het voorkomen en verspreiding van soorten in Steenwijkerland steeds beter voor het voetlicht worden gebracht. Ik geef hierbij deze gemeente als voorbeeld, maar het mag duidelijk zijn dat waarnemingen uit andere countreien net zo belangrijk zijn. Zelf heb ik een account bij Waarneming.nl en gebruik ik in het veld het programma OBS-map voor het invoeren van waarnemingen. Dus voer ik regelmatig een waarneming in. Daar zijn ook waarnemingen uit de eigen tuin bij, zoals hieronder weergegeven van de pluimvoetbij.

De Pluimvoetbij 1)

Een van de ruim 350 wilde bijensoorten in ons land is de Pluimvoetbij, die een ruime

verspreiding op de zandgronden kent. Als je een vrouwtje ziet, dan vallen de geel/oranje gekleurde pluimen (behaarig) aan de achterpoten op. Het mannetje is gemakkelijker te verwarren met andere soorten wilde bij. De pluimen aan de achterpoten bij het vrouwtje bestaan uit lange haartjes en worden benut bij het wegwerken van het zand dat bij het graven van de nestholtes naar boven komt. De Pluimvoetbij graaft haar nest vooral in zandgrond en doet dat in de bebouwde kom vooral tussen bestrating. De gangetjes kunnen 100 cm lang zijn, met zijtakken waar de broedcellen gemaakt worden. In de broedcellen wordt stuifmeel, vermengd met nectar tot een bolletje gevormd, waarop een eitje wordt afgezet. Het stuifmeel wordt vooral verzameld bij composieten en dan bij voorkeur de gele

soorten. Het verzamelde stuifmeel wordt tussen de haren van de pluim vervoerd. Dat is dan anders dan bij andere soorten wilde bij zoals onze hommels, die aan de achterpoten een aantal stijve haren hebben. Deze vormen een korfje waarin het stuifmeel wordt vervoerd.

In het voorjaar van 2018 vond ik in de oprit van mijn huis een aantal zandhoopjes tussen de stenen, die toegeschreven konden worden aan het werk van pluimvoetbijen. De vrouwtjes waren er op warme dagen druk doende mee. Het was bijzonder leuk om te zien hoe zij in de nestgang verdwenen om even later weer boven te komen, terwijl zij het uitgegraven zand naar boven duwden. Het is een hele klus voor deze diertjes om een nestgang met broedcellen voor elkaar te krijgen. Daar zijn ze verschillende dagen mee bezig geweest. Omdat niet alle vrouwtjes tegelijk beginnen met graven, kan de totale activiteit in een kolonie enige weken in beslag nemen.

In een oprit, een aantal huizen verder, werd ook een aantal nesten gevonden. Een tweede kolonie in dezelfde omgeving met misschien

een twintigtal nesten. Mijn 'eigen' kolonie telde slechts een negental nesten. Maar kolonies, die meestal in de volle zon zijn gelegen, kunnen ook nog veel groter zijn. Zo zit er al enkele jaren een kolonie op een vaste plaats in de wijk Paddenpoel in Steenwijk, die dit jaar naar schatting 400 nesten telde. Al die hoopjes zand in de stoep en in de inritten van de woningen leveren een levendig beeld van een actieve (bijen)bouwlocatie op. Het is goed te zien dat deze stadse bijen de kans krijgen om zich hier te ontwikkelen. De soort kent maar één generatie per jaar. Als de larven zijn verpopt en de volwassen dieren het volgend voorjaar weer uitvliegen, dan is de kans groot dat de nieuwe generatie op dezelfde locaties weer een kolonie vormt. Aan de omstandigheden ter plaatse moet dan niets veranderd zijn.

tekst: Ton Bode

1) Theo M.J. Peeters et al., 2012. De Nederlandse bijen, 297-298. Natuur van Nederland deel 11, KNNV-Uitgeverij, Zeist.

Excursies en lezingen IVN-KNNV 2018 Programmamateksten oktober - december

Zaterdag 6 oktober – Vroege herfstwandeling op de Blesdijkerheide.

De Blesdijkerheide is een pareltje dat ligt op de grens van Overijssel en Friesland. Voor velen onbekend, zelfs voor inwoners van Blesdijke, maar meer dan de moeite waard. Deels

aangelegd op voorheen agrarische grond, deels oorspronkelijk, met verrassende hoogteverschillen. Bos en hei, grenzend aan agrarisch gebied en daarmee heel gevarieerd, zowel landschappelijk als wat betreft soortenrijkdom. Er is van alles te zien aan bomen, planten, paddenstoelen, vogels en insecten; gangbare en bijzondere.

Eigenlijk mooi in elk jaargetijde, maar nu dan een vroege herfstwandeling.

Wandel mee als u zin hebt. Op veel moois wordt u attent gemaakt. Vragen worden voor zover mogelijk beantwoord en het uitwisselen van weetjes wordt aangemoedigd.

Zo valt er vast voor iedereen wel iets verrassends te beleven en waar te nemen.

Start - en eindpunt: Kleine parkeerplaats ter

hoogte van Friese Veldweg 9, 8398 ET Blesdijke; Starttijd: 9.30 u; Duur wandeling: 1 ½ uur. Meer informatie bij Janneke Dijs, tel. 06-11162025. Vooraf aanmelden is niet nodig.

Dinsdag 9 oktober 2018 Werkgroep Geologie

Voor de pauze bespreken we (de invulling van) het komende jaarprogramma, praten over de voorbije zomeractiviteiten van de leden, bekijken vondsten die de afgelopen maanden zijn gedaan, enzovoort. Na de pauze zal Wim Brussee iets vertellen over een bezoek aan de voormalige mijn van Varuträsk in het noorden van Zweden.

(N.B.; Alle avonden van de Geologie-werkgroep worden (tenzij anders vermeld) op de tweede dinsdagavond van de maand gehouden en, beginnen om 19.30 uur in Zaal 3 van De Meenthe en eindigen rond 22.00 uur.)

Zondag 14 oktober – Nazomer in Natuurpark Rottige Meente

Natuurpark Rottige Meente behoort evenals 'grote broer' De Weerribben tot de restanten van het laagveenmoeras dat zich ooit over een groot deel van Nederland uitstreckte. Als gevolg van de vervening is er een schitterend gebied ontstaan waar onder andere de otter, de grote vuurvlinder en de roerdomp te vinden zijn.

De gids zal o.a. vertellen over het ontstaan van het gebied, flora/fauna en cultuurhistorie. Deze wandeling is geschikt voor het hele gezin en staat in het teken van de nazomer!

Tijd: 10.30 – 12.30 uur. Verzamelplaats; parkeerplaats Oldelamerbrug tegenover Lemsterweg nr. 2, 8485 KL Munnekeburen. Meer informatie Sandra Broers – Visscher, tel. 06-25246139

15 oktober - Paddenstoelen in Drenthe - Lezing Joop Verburg, de Klincke, Kerkstraat 16, Steenwijk

Wanneer het om paddenstoelen gaat is Drenthe een rijke provincie. Dankzij een groot areaal aan natuurgebieden en een grote verscheidenheid aan landschappen en bos-typen. De atlas van de paddenstoelen in Drenthe (2015) laat zien dat er meer dan 2350 soorten gevonden zijn. Joop Verburg, voorzitter van natuurvereniging Zuidwolde, verdiept zich al vele jaren in allerlei aspecten van de natuur. Planten, insecten, vogels en ook paddenstoelen en vooral ook samenhang tussen al deze groepen heeft zijn grote interesse. Zwammen blijken meer en meer een cruciale rol te spelen in de samenwerking in de natuur. Daarover vertelt hij met enthousiasme en hij deelt graag zijn persoonlijke en soms zeer bijzondere ervaringen, die hij illustreert met een veelheid aan foto's.

Zaterdag 20 oktober - Paddenstoelenexcursie

Na de lezing over paddenstoelen gaan we op deze zaterdag het veld in. Jaap Veneboer neemt ons mee naar de Bisschopsberg tussen Havelterberg en Darp. De Bisschopsberg is het waterwingebied van Vitens waar enkele pompen grondwater oppompen ten behoeve van de drinkwatervoorziening. In het gebied staat zowel loofhout als naaldhout, wat er voor zorgt dat er een grote variëteit aan paddenstoelen te vinden is. Op deze excursie kunnen we dan ook zeker de nodige soorten, die aan de verschillende boomsoorten zijn

gebonden, bewonderen. Denk daarbij aan de doolhofzwam, het gestreept nestzwammetje en de dennenvoetzwam. Ook verschillende russula's en inktzwammen komen in het gebied voor. Op maandag 29 oktober is er een determinatie-avond voor paddenstoelen vanaf de foto. Fotografeert u ook? Neem dan een toestel mee

We vertrekken om 9.00 van de grote parkeerplaats bij NS-station Steenwijk, overkant spoor, aan de Eesveense kant, ingang Eesveenseweg 3, 8332 JA Steenwijk. Naar verwachting zullen we daar om 12.30u weer terug zijn. Nadere inlichtingen: Jaap Veneboer, 0521 517628.

Zaterdag 27 oktober - Diersporen zoeken in het Woldlakebos

In 2015 hebben we een lezing over diersporen georganiseerd met daarop aansluitend een excursie begeleid door Jeroen Kloppenburg uit Deventer. Jeroen is een deskundige op dit gebied en kan ruim verhalen over zijn praktijkervaringen in het vinden van sporen. Hij is als geen ander in staat om de gevonden sporen, zoals uitwerpselen, prenten en vraatsporen toe te wijzen aan de vogel of het zoogdier dat de sporen heeft achtergelaten. Omdat de deelnemers aan de excursies van 2015 en 2016 erg enthousiast waren, hebben we Jeroen opnieuw gevraagd. Dit keer gaan we naar het Woldlakebos, waar we onze excursie starten op het parkeerplaatsje aan de ir. Luteijnweg. We verwachten van veel soorten sporen te kunnen vinden. De website van Jeroen www.diersporen.nl geeft een goed overzicht en zijn veldgids zal met reductie bij de excursie te koop zijn.

We vertrekken om 9.30 van de grote parkeerplaats bij NS-station Steenwijk, overkant spoor, aan de Eesveense kant, ingang Eesveenseweg 3, 8332 JA Steenwijk. De excursie start om 10.00 uur op het parkeerplaatsje langs de Ir. Luteijnweg, 8371 TD Scheerwolde, aan de zuidwest-rand van het Woldlakebos. De excursie zal tot ongeveer 13.00u duren. Nadere info:

Ton Bode, voorzitter@noordwesthoek.knnv.nl.

Maandag 29 oktober - Determinatie-avond paddenstoelen

Op deze avond willen we aan de hand van door leden gemaakte foto's paddenstoelen determineren. Dat zal niet voor alle, veel op elkaar gelijkende soorten mogelijk zijn. Maar we kunnen ons voorstellen dat u tijdens een excursie of een van uw eigen wandelingen foto's heeft gemaakt van paddenstoelen, die u zelf niet op naam heeft kunnen brengen. Dat is natuurlijk niet verwonderlijk als we ons realiseren dat er meer dan 5000 soorten in ons land te vinden zijn. De vereniging zorgt voor de aanwezigheid van een laptop en beamer, zodat u uw foto's op een USB mee kan nemen. Om de avond in goede banen te leiden, is opgave met vermelding van het aantal foto's dat u wil laten zien gewenst.

Plaats: De Klincke, Kerkstraat 16, 8331 JC Steenwijk, aanvang: 19.30. Opgave bij Ton Bode, voorzitter@noordwesthoek.knnv.nl.

Zaterdag 3 november – Kleurenpracht in Park Rams Woerthe.

Struin deze zaterdagmiddag door het park van Rams Woerthe en ontdek welke kleurenpracht er ontstaat, nu we al diep in de herfst zitten en de winter nadert.

Hoe maken plant en dier zich klaar voor de winter? Samen gaan we op onderzoek, wat er valt te ontdekken!

We starten om 14.00 bij de hoofdingang van Rams Woerthe, Gasthuislaan 2 8331 MX Steenwijk. Daar zijn we om ca. 16.00 weer terug. Op-gave en informatie bij Roely Luyten: r.luyten@home.nl of tel. 06-11317756.

Zaterdag 10 november - Wat zit er op de plas?

Op de zandwinplassen in onze omgeving houden zich regelmatig verschillende soorten wintervogels op. Van de eenden kunnen we behalve de alom bekende wilde eend ook smienten, krakeenden en wintertalingen aantreffen in deze tijd van het jaar. Maar ook futen zoals de dodaars, aalscholvers en meeuwen kunnen we treffen. En wie weet, passeert er een zeearend, die alle ganzen en eenden op doet vliegen, zodat we ook de vliegbeelden van de verschillende vogels kunnen herkennen.

We bezoeken de zandwinplas Eeserwold en als de tijd het toelaat misschien nog de zandwinplas bij Nijensleek.

We vertrekken om 9.45 van de grote parkeerplaats bij NS-station Steenwijk, overkant spoor, aan de Eesveense kant, ingang Eesveenseweg 3, 8332 JA Steenwijk. de excursie duurt tot ongeveer 12.00. Nadere informatie bij Thijs Krösschell, 0521 795081.

Dinsdag 13 november 2018 Geologie- werkgroep Lezing door Evert de Boer met als titel: "Historische en archeologische geschiedenis van Kuinre".

De lezing gaat over resultaten naar aanleiding van opgravingen die gedaan zijn bij zowel de Kuinderburcht I, de Kuinderburcht II, de Kuinderschans (uit de Tachtigjarige Oorlog) als bij de oude haven van Kuinre. Enkele vondsten

hier gedaan, worden meegenomen naar de lezing. Waarschijnlijk komen we bij de lezing ook meer te weten over het voormalige landschap rondom deze voormalige havenplaats aan de Zuiderzee.

(N.B.; Alle avonden van de Geologiewerkgroep worden (tenzij anders vermeld) op de tweede dinsdagavond van de maand gehouden, beginnen om 19.30 uur in Zaal 3 van De Meenthe en eindigen rond 22.00 uur.)

Maandag 19 november. De Klincke, Kerkstraat 16, Steenwijk Lezing Peter van den Akker: De Engbertsdijksvenen, biotoop voor broedende kraanvogels en overwinterende klapeksters.

De Engbertsdijksvenen vormen een groot natuurgebied van ongeveer 1000 hectare in het oosten van Twente. Het Natura-2000 gebied ligt tussen de plaatsen Kloosterhaar, Geesteren, Sibculo en Vriezenveen. Het is een voormalig veengebied, dat nog een actieve hoogveen-kern bevat. Deze is te vinden in het noordelijk deel en wordt door vernattingmaatregelen tegen verdere verdroging beschermd. Buiten het actieve hoogveen bestaat het gebied vooral uit heide, zowel natte als droge heide. Langs de randen zijn er kleine berkenbossen te vinden. Om er voor te zorgen dat het grondwater niet wegstroomt, zijn er dammen aangelegd en is het gebied in compartimenten ingedeeld. In het gebied komen bijzondere vogelsoorten voor.

Sinds 2014 is de kraanvogel als broedvogel een vaste gast in het gebied. Deze soort, waarvan het voorkomen als broedvogel in Nederland begon in het Fochteloërveen, breidt zich steeds verder uit. De ontwikkelingen van de kraanvogel als broedvogel in de Engbertsdijksvenen zullen worden vergeleken met de landelijke trend.

De klappekster is al sinds jaar en dag als overwinteraar in het oosten van Twente te vinden. Door de vogelwerkgroep Twente wordt sinds 1993 onderzoek gedaan naar het aantal klappeksters dat er jaarlijks overwintert, waarbij ook de grootte van de territoria werd bepaald. Sinds 1999 worden er ook braakballen verzameld en wordt bekeken welke soorten prooi er voor de klappekster beschikbaar zijn. Sinds

er vanaf 2002 ook vogels worden gevangen en van een kleurring worden voorzien, is meer bekend geworden over de klapeksters van de Engbertsdijksvenen.

De kraanvogel en de klapekster staan dus centraal in de lezing deze avond.

Zaterdag 1 december - Vogel-excursie Gaasterland (dagexcursie)

Op deze dag gaan we vogels kijken in Gaasterland, waar we veel eenden- en ganzensoorten kunnen verwachten. We hopen nog trekvogels waar te kunnen nemen, maar standvogels en wintergasten krijgen natuurlijk ook onze aandacht. De excursie zal ongeveer de volgende route aannemen: van Steenwijk via Ossenzijl naar Lemmer, dan via de Leien richting Oudemirdum. Daarna volgen we de kustlijn naar Stavoren en vervolgen onze weg via Warns naar de Workumer Buitenwaard, waar altijd veel te zien is. Onderweg doen we een nieuw uitkijkpunt aan!!!! Een verrekijker, warme kleding en lunch zijn op deze dagexcursie niet overbodig.

We vertrekken om 8.30 van de grote parkeerplaats bij NS-station Steenwijk, overkant spoor, aan de Eesveense kant, ingang Eesveenseweg 3, 8332 JA Steenwijk. Dan rijden we naar de parkeerplaats van het Buitencentrum Staatsbosbeheer, Hoogeweg 27, 8376 EM Ossenzijl. Daar vertrekken we om 9.00. Om 16.00 zijn we terug in Ossenzijl en om 16.30 zijn we weer in Steenwijk. Opgave en informa-

tie bij Albert Steenbergen: albertsteenbergen@hotmail.com of tel. 0521- 513547 of 06-20934308

Zaterdag 8 december - Speurtocht naar overwinterende Noordse winterjuffers op de Drentse hei.

De Noordse winterjuffer is één van de twee soorten libellen die in Nederland overwinteren. Op deze zaterdag gaan we ze proberen te vinden op de heide van zuidwest Drenthe. Ze zitten dan in de graspollen verborgen. We gaan op zoek met René Manger, medewerker van De Vlinderstichting en expert aangaande (o.a.) de Noordse winterjuffer. Aangezien nu nog niet duidelijk is welk gebied op dat moment het gunstigst is wordt dat pas later bepaald. Ook kunnen er maximaal 6 personen mee. Het is daarom voor belangstellenden noodzakelijk om zich op te geven. Men komt dan op de lijst en de benodigde gegevens (gebied, startpunt en starttijd) zal men kort voor 8 december ontvangen.

Opgeven kan bij Willem-Jan Hoeffnagel via een e-mail naar willem-jan@hoeffnagel-photography.nl.

Dinsdag 11 december 2018 Lezing door Bauke Terpstra over Kamsjatka.

Kamsjatka Oblast, "Land van Vuur en Ijs", is een groot schiereiland aan de oostkust van Siberië, ingeklemd tussen de zee van Ochotsk, de Bering-zee en de Grote Oceaan. Hier wonen iets meer dan 300.000 mensen, waarvan een groot deel in de hoofdstad Petropavlovsk. Sinds het uiteenvallen van de USSR is dit land mondjesmaat opengesteld voor buitenlandse bezoekers. Het blijkt rijk te zijn aan geologische en natuurlijke bijzonderheden die nog nauwelijks aangetast zijn. Het land maakt deel uit van "de Ring van Vuur" en heeft 160 vulkanen waarvan er 29 actief zijn. Bauke bespreekt zijn reis naar Kamsjatka, die hij

voor een groot deel aflegde met Russische helikopters. Diverse vulkanen zullen worden getoond en verder beleven we vele avontuurlijke momenten bij, onder andere, de grootste berenpopulatie rond het Koerillenmeer.

(N.B.: Alle avonden van de Geologie-werkgroep worden (tenzij anders vermeld) op de tweede dinsdagavond van de maand gehouden, beginnen om 19.30 uur in Zaal 3 van De Meenthe en eindigen rond 22.00 uur.)

Vrijdag 14 december – Bosuilen luisteren op de Woldberg

Het is inmiddels traditie om het jaar af te sluiten met de bosuilen-wandeling op de Woldberg. Het oude bos met veel holle bomen is een ideaal leefgebied voor een holenbroeder als de bosuil. Jaarlijks broeden er enkele paren in dit gebied. De balts van de bosuil begint al in december. Het mannetje zet dan door te roepen zijn territorium af. Hierdoor laat hij aan andere bosuilen-mannen merken dat zijn territorium al bezet is en dat ze het niet moeten wagen om dat over te nemen. We verwachten bosuilen te horen op deze avond en misschien ook een te zien.

We verzamelen om 20.30 uur op de parkeerplaats Woldberg nabij Tuks Theehuis, Bergweg 71 8334 MC Tuk (via tunneltje onder A32, rechtdoor naar P-plaats in het bos). We starten met een korte uitzetting over de bosuilen op de Woldberg. Daarna maken

*we een wandeling “op zoek naar de bosuil”. We wandelen langzaam en staan regelmatig stil, dus denk aan warme kleding. We zijn om ca. 22.00 weer terug op de parkeerplaats. **PS.: Bij slecht weer gaat de excursie niet door!!** Opgave is niet nodig en deelname is gratis! Voor nadere informatie Albert Steenbergen tel.: 0521-513547 of 06-20934308*

maandag 17 december, lezing door Jan van der Knokke over Ons nationale park

Weerribben-Wieden

Het nationale park Weerribben-Wieden ligt bijna helemaal binnen de grenzen van de gemeente Steenwijkerland. Dit grote laagveen moerasgebied is ontstaan door de vervening die er in verleden heeft plaatsgevonden. De turfstekers baggerden het veen op uit de trekaten (de weren) en stortten het op de dijkjes tussen de weren (de ribben). Het deelgebied De Weerribben heeft daar uiteraard zijn naam aan te danken. Door een andere aanpak van het turfsteken in het deelgebied De Wieden, is daardoor voor een deel een ander landschap met meer open water ontstaan. Beide gebieden samen vormen nu het nationale park, waar het systeem van petgaten en verlanding in ere wordt gehouden.

Het moerasgebied kent diverse biotopen. De variatie daarin, van natte hooilanden tot moerasbos, zorgt ook voor een grote variëteit aan planten en dieren. Jan van der Knokke heeft zijn lezing over dit unieke gebied in een nieuw jasje gestoken. Hij laat ons het nationale park met nieuw materiaal intens beleven. Uw nieuwsgierigheid naar de soorten die er voorkomen, zal zeker beloond worden.

Plaats en tijd: de Klincke, Kerkstraat 16, Steenwijk, 20 uur

Ergens rond de jaarwisseling 2018-2019- “Wat bloeit er hartje winter in onze omgeving?”

De plantenwerkgroep van KNNV doet dit jaar mee aan de “Eindejaarsplantenjacht” die de stichting FLORON jaarlijks rond de jaarwisseling organiseert. Ergens tussen Kerstmis 2018 en de eerste week van januari 2019 gaan we erop uit om alle bloeiende plantensoorten die we tegenkomen te noteren. Waar, wanneer en hoe we het precies gaan doen is op dit moment nog niet bepaald. Deze activiteit staat open voor iedereen die het leuk vindt om mee te doen. Zodra er meer duidelijkheid over is, wordt dat op de website van de KNNV afdeling De Noordwesthoek respectievelijk IVN afdeling Noordwest-Overijssel bekend gemaakt. Als je geïnteresseerd bent om mee te doen, houdt dan dus de website in de gaten!

Meer algemene informatie over de FLORON eindejaarsplantenjacht kun je vinden op www.floron.nl/plantenjacht

Verslag Zoektocht naar Insecten, Spinnen en andere Kriebelbeestjes – 23 juni 2018

Het is 17°C en warmer wordt het niet vandaag. Het is bewolkt en er staat een stevige wind. Een beetje regen is ook nog mogelijk. Bepaald geen ideaal weer voor insecten. Ga ik naar de Blesdijkerheide of toch maar niet? Een laatste blik op de regenradar geeft de doorslag. Ik ga en krijg geen spijt. Ben Prins en zijn vrouw Els staan me al op te wachten, samen met nog twee deelnemers. Er komt nog iemand bij en dan zijn we met zijn zessen, valt nog mee gezien de omstandigheden. Ben heeft twee wantsen in een doosje, zojuist door Els gevangen met een vliedernet. Het zijn kleine groenige beestjes die zeer algemeen voorkomen, maar toch zie je ze maar zelden, logisch omdat ze zo klein en groen zijn. Maar er is nog iets waardoor je ze niet gemakkelijk ziet. Ze kennen de truc van de eekhoorn. Zoals een eekhoorn zich verschuilt aan de achterkant van een boomstam, zo draaien deze insecten met je mee als je ze passeert en ze zitten daarom steeds verscholen aan de achterkant van een grashalm. Het gaat om de grote bonte wants, groot want wel een centimeter lang, en de grasbloemwants. Even verderop vinden we een grote groene sabelsprinkhaan. Die is echt groot, wel acht centimeter lang. De vrouwtjes hebben aan het einde van hun achterlijf een grote sabelvormige legboor. Ons exemplaar bezit geen sabel en is dus een mannetje. Het koele winderige weer heeft ook voorde-

len. Sommige insecten blijven doodstil zitten, verkleumd van kou. Zo vinden we een eikenpage die op een grashalm zit en niet wegvliegt ondanks alle foto's die van hem

gemaakt worden, een buitenkansje voor ons. Als de zon even tussen de wolken door schijnt zien we een groep van wel tien witjes als een wevelwind rondansen boven de slootkant. Omdat we eerder al een klein geaderd witje hebben gezien, gaan we er vanuit dat het om die soort gaat. We zien tientallen soorten en het duizelt mij van de namen, maar dan laat Ben een insect zien en hij heeft er een verhaal bij over dekschilden, vleugels, kop, borststuk en achterlijf enzovoort. We kijken naar de onderkant van een mestkever. De achterste poten zitten ver naar achteren, schijnbaar aan het achterlijf vast. Maar dat kan toch niet? Ben weet dat het borststuk zo ver is doorgegroeid onder het achterlijf dat je van dat achterlijf niet veel meer ziet. De achterste poten zitten dus toch echt aan het sterk verlengde borststuk vast, zoals het hoort. Het is bijna ondoenlijk om alle namen te onthouden, maar soms is het ook weer heel gemakkelijk. We vinden een blad van de ridderzuring dat wel lijkt op een stuk gaas, alleen het

netwerk van nerven is nog over, al het bladmoes is er tussenuit gegeten. Werk van slakken misschien? Even verderop ontdekken we de werkelijke daders, een zwerm zuringhaantjes die druk bezig zijn kantwerk te maken van een ander zuringblad. Haantjes zijn kleine kevers die vaak gespecialiseerd zijn op bepaalde planten. Zo vinden we ook kleine bruine haantjes op brem en die heten natuurlijk bremhaantjes, want je vindt ze alleen op die plant. Simpel genoeg. Zuringhaantjes en bremhaantjes, dat kan ik tenminste onthouden. Op hennepnetels vinden we parende hennepnetelgoudhaantjes. Ze hebben metaalachtig glanzende regenboog-kleuren: geel, blauw, groen en rood. We ontdekken zwarte rupsen op brandnetels. Die kunnen van kleine vos, atalanta of dagpauwoog zijn. Het is dit keer allemaal mis. De rupsen hebben twee met doorntjes bezette uitsteeksels op de kop, als hoorns. Het is het kenmerk van de rupsen van het landkaartje. De lichte voorjaarsvorm van het landkaartje heeft al eitjes gelegd waaruit deze rupsen kwamen. Na de verpopping zullen hieruit landkaartjes tevoorschijn komen die er veel donkerder uitzien dan hun

*hennepnetelgoudhaantjes-
fotograaf Machteld Strijkert*

moeders. Dat is dan dus de zomervorm. De excursie eindigt drie uur later en 500 meter verderop bij een stukje kaal zand. Hier zien we bastaardzandloopkevers die uit de gaatjes in het zand zijn gekomen. Een roofvlieg strijkt neer op het zand, dicht bij een zandloopkever. Zou hij zo'n kever aankunnen? Opnieuw breekt de zon door en plotseling zien we libellen vliegen, een blauwe glazenmaker en een gewone oeverlibel. Ik ben blij dat ik niet thuis gebleven ben. Bedankt Ben en Els.
Tekst: Theo van de Graaf
Foto's: Barbara Mather, Machteld Strijkert

Bij de achterplaat

Deze keer ook een tekst bij de achterplaat. Het is een fraaie afbeelding van een jonge koekoek, die zich aan het beraden is of hij nu, zonder enige hulp van adoptie- of biologische ouders, wel of niet naar Afrika gaat vliegen. Koekoeken laten zich over het algemeen niet zo makkelijk van nabij fotograferen. Op zichzelf al is de herkomst van deze foto een niet alledaags verhaal. Dat heeft mede te maken met de camera waarmee deze foto is gemaakt. Hieronder heeft Martin ten Wolde, de fotograaf en waarnemer, dat moment beschreven: "Het was tegen 8 uur 's morgens op 31 juli dat we tijdens onze werkzaamheden op Waterresort Bodelaake in Giethoorn een heleboel geluid hoorden. Er vlogen twee jonge koekoeken vanaf het riet aan de overkant onze richting op waarbij de ene op een bouwhek ging zit-

ten en de ander achter het huis vloog. Zulke dingen gebeuren altijd wanneer ik mijn camera niet bij me heb, dus dan maar een foto op afstand met de mobiele telefoon. Uiteindelijk kon ik deze jonge koekoek wel heel dichtbij benaderen en kon zelfs op een heel korte afstand een paar foto's maken. Naar alle waarschijnlijkheid heeft een koppel rietzangers dit jong groot gebracht. Deze zitten vrij veel in het aangeplante riet op het terrein". Jonge koekoeken worden tot in oktober waargenomen. Lees voor meer informatie er nog maar eens de Koppel van april 2017 op na. Dat nummer was speciaal gewijd aan de koekoek. <https://www.knnv.nl/sites/www.knnv.nl/files/Koppel%20april%202017-web.pdf>

Tekst: Emile de Leeuw

Uit het IVN-bestuur

Net als alle voorgaande zomers, was ook de afgelopen zomerperiode vrij rustig, al kwam het bestuur nog wel twee keer bij elkaar om wat lopende zaken af te handelen. Ook het jaarlijkse vaartochtje, zo langzamerhand een echte traditie, vond weer plaats, nu in de Gieterse punter van de familie Hoogma. Tijdens zo'n tochtje, en ook ervoor en erna, worden naast de dagelijkse dingen ook IVN-aangelegenheden besproken. En dit keer ook eens aan een andere vergadertafel dan gebruikelijk (zie foto). Nu de vakanties achter de rug zijn is het seizoen weer volop losgebarsten. Geconcludeerd kan worden dat de gezamenlijke excursies van KNNV en IVN, die tot nu toe dit jaar hebben plaatsgevonden, een onverdeeld succes zijn geweest. De belangstelling voor de meeste excursies was erg tevredenstellend. Nieuw dit jaar waren, nu onder auspiciën van IVN, de vaarexkursies met de Kuunderpunter. Nooit eerder maakten zoveel mensen in korte tijd kennis met dit historische vaartuig, de geschiedenis ervan, verteld door de schipper, en natuurlijk de prachtige natuur en cultuurhistorische waarde van "De Weerribben", uit de doeken gedaan door de IVN-gids. Het programma voor de "Ledendag 2018" is rond. Een lezing door natuurgids Albert Steenbergen, een gezamenlijke lunch en een bezoek aan de kooi van Pen vormen de belangrijkste ingrediënten. Via de gebruikelijke kanalen zullen de leden hierover worden geïnformeerd.

Werkgroepen

Jeugd natuurclub

Organisatorisch zullen wat zaken nader worden bekeken. De leiding is nu redelijk op sterkte, al kan men nog best wat extra man-/vrouwkracht gebruiken.

*Gidsen

De groep gidsen komt twee keer per jaar bijeen om elkaar te informeren en kennis uit te wisselen. Een goede zaak.

Natuurkoffer

Er komen behoorlijk wat aanvragen binnen en tal van bezoeken worden gebracht aan in hoofdzaak verzorgingshuizen. De reacties zijn positief. Er zijn momenteel voldoende enthousiaste vrijwilligers beschikbaar.

Vogelgroep

Deze activiteit is medio september weer opgestart. De groep komt maandelijks bijeen en organiseert ook excursies.

Uurtje Natuurtje

Met deze activiteit voor kinderen in de buitenschoolse opvang is ook na de zomer weer begonnen.

Tot slot nog even dit. De behandeling van de statutenwijziging is nog niet helemaal afgerond. Dit kan trouwens wachten tot de begin 2019 te houden Algemene Ledenvergadering. Tegen die tijd zullen de leden over de hoed en de rand worden geïnformeerd.

Voor meer informatie kan men altijd terecht op de website of Facebookpagina van IVN Noordwest-Overijssel. Tot de volgende keer.

Tekst: Jan Feenstra

**KNNV Koninklijke Nederlandse
Natuurhistorische Vereniging,
vereniging voor veldbiologie**

KNNV Afdelingsbestuur
Postbus 171
8330 AD Steenwijk
Bankrek.nr: NL95INGB0001027674 t.n.v. KNNV,
afd. De Noordwesthoek Steenwijk.

Voorzitter

Ton Bode, 0521 512074
voorzitter@noordwesthoek.knnv.nl

Secretaris

Thijs Krösschell,
0521 795081
secretaris@noordwesthoek.knnv.nl

Tweede secretaris

vacature

Penningmeester en ledenadministratie

Kees de Wilde,
06 49119132
penningmeester@noordwesthoek.knnv.nl

Bestuurslid

Emile de Leeuw,
0653643469
webmaster@noordwesthoek.knnv.nl

Bestuurslid

Belinda Kater
06 46129879
belinda.kater@hotmail.com

Bestuurslid vacant

Waarnemingen

Ton Bode,
0521 512074
ton.bode@planet.nl

N.B.De Noordwesthoek heeft
een ANBI-status.

**IVN Vereniging
voor natuureducatie en
duurzaamheid**

IVN Afdelingsbestuur
Postadres Het Eenspan 6
8332 JG Steenwijk
Bankrek.nr: NL45INGB0000342784 t.n.v. IVN
afd. Noordwest Overijssel Steenwijk

Voorzitter

Rian Hoogma
Binnenpad 44 8355 BS Giethoorn
0521 362279
jagerhoogma@hotmail.com

Secretaris en Ledenadministratie

Roely Luyten
Het Eenspan 6
8332 JG Steenwijk
0521-523740 | 0611317756
IVN-secr.NWO@ziggo.nl

Penningmeester

Maarten Punt
Venebosweg 2 Ossenzijl 8376 EN
0561 851393
puntm@casema.nl

Bestuurslid

Henk Mulder
Oudeweg 97, 8376 HS Ossenzijl
0561 477574
henkmulder525@gmail.com

Bestuurslid

Willem-Jan Hoeffnagel
Oldemarktseweg 180
8341 SJ Steenwijkerwold
0521 857735
willem-jan@hoeffnagel-photography.nl

Werkgroepen KNNV en IVN

KNNV

Vogelwerkgroep

Coördinator: vacature

Weidevogelbescherming

Ynske Ypma / 0521 360921

ynskeypma@home.nl

Wintervoeding

Jaap de Jong

0521 362389

Plantenwerkgroep

Candida van Wirdum / 0521-521106

candida@jolicoeur.nl

Vlinder en libellenwerkgroep

Arjen Lensen / 06-29077923

arjen.nat@gmail.com.

Geologiewerkgroep

Wim Brussee / 0521 516373

krebberbrussee@hetnet.nl

Werkgroep Wolterholten

Ernst J.Kleis / 0521 513845

ej.kleis@hetnet.nl

Lezingen vacature

Waarnemer: Ton Bode

ton.bode@planet.nl

Excursies

Belinda Kater

06 46129879

belinda.kater@hotmail.nl

Natuur en milieuplatform

Henk Plat / 0561 452117

henk.plat@planet.nl

Websitebeheer

Emile de Leeuw / 0653 643469

webmaster@noordwesthoek.knnv.nl

Website: www.knnv.nl/noordwesthoek

De Contributie en lidmaatschap

KNNV-leden € 34,50

Huisgenoten van KNNV-leden € 19,50

NWH-leden en hun huisgenoten € 17,00 (nieuwe NWH leden niet meer mogelijk)

De contributie wordt automatisch geïnd c.q. moet vóór 1 maart ontvangen zijn.

Opzegging schriftelijk vóór 1 november bij de Ledenadministratie

Leden ontvangen het blad "Koppel" en het tijdschrift "Natura" van de landelijke KNNV

IVN

Excursies en gidsen

Coördinatie: Henk Mulder

0561 477574

henkmulder525@gmail.com

Aanvraag excursies en gidsen:

Roely Luyten

het Eenspan 6, 8332 JG Steenwijk

IVN-secr.NWO@ziggo.nl

Uurtje Natuurtje

Lucille Keur

0561 477574 / 0624792192

lkeur@hetnet.nl

Vogels

Albert Steenbergem / 0521 513547

albsteenbergen@hotmail.com

PR

Jan Feenstra, Nijveen

0522 251098 / 06 53116070

janfeenstra46@gmail.com

Natuurkoffers

Contactpersoon: Gerry Teurlinckx

0521 513495

gerryteu@ziggo.nl

Werkgroep Jeugd natuurclub

De Weerribben

Contactpersoon: Wieke Nijland

0522 244766

janenwieke88@gmail.com

Websitebeheer

Willem-Jan Hoeffnagel

0521 857735

ivn.nwo.web@gmail.com

Website:

www.ivn.nl/afdeling/noordwestoverijssel

Contributie IVN € 20,00 per jaar

Leden ontvangen het blad "Koppel" en "Mens en Natuur", tijdschrift van het landelijk IVN Donateur kan iedereen worden, die geen werkend lid kan of wil zijn, maar wel het verenigingswerk wil steunen: bijdrage € 20,00 incl. "Koppel".

Huisgenoten van leden betalen € 5,00.

Beëindiging van het lidmaatschap IVN Noordwest Overijssel: via schriftelijke opzegging bij het IVN-secretariaat vóór 1 november van het lopende jaar.

Retouradres: postbus 171 - 8330 AD Steenwijk

Jonge koekoek, fotograaf Martin ten Wolde